En Cristòfor Colom i el respecte als indis

Autor: Jordi Bilbeny
Data de publicació: 02-10-2016

Recuperem aquest article d'en Jordi Bilbeny sobre els documents que mostren un Colom protector dels indis i els seus costums, escrit al 2008.

[Articulo traducido al castellano: Cristóbal Colom y el respeto a los indios]

Arran de la publicació dels meus dos llibres a l'entorn la descoberta catalana d'Amèrica i la seva ocultació i tergiversació per la censura reial espanyola, amb el que això implica sobre la restitució de la nacionalitat catalana a En Cristòfor Colom, alguns amics i coneguts m'han fet arribar la seva preocupació pel fet que vulgui recuperar per Catalunya i per la nostra història col·lectiva un personatge tan nefast com En Colom, a qui ells declaren el pare de l'esclavisme americà i de totes les malvestats comeses al Nou Món contra els drets dels indígenes i de llurs pobles. De primer antuvi, caldria matisar una cosa: al marge de tota consideració ètica o moral sobre el que s'esdevingué en els primers anys de conquesta i colonització, ens cal saber què va passar; o sigui: qui foren els autors d'aquells fets, quina era la seva ideologia política, quin fou el seu bagatge cultural i, evidentment, quina fou, realment, la seva nacionalitat i el seu lloc de naixement. Però aquesta ha estat, de tot en totes, la feina que la censura ha esborrat o manipulat. En conseqüència, afirmar que En Colom fou un fill de puta o –ara que comença a quallar la idea que pertanyia a la il·lustre família barcelonina dels Colom-Bertran– «un mal català» només interessat a fer diners, sense tenir cap mena de respecte per la seva pàtria, no deixa de ser tendenciós i mancat de fonament històric, atès que més que cenyir-nos als fets verídics, ens nodrim d'una informació adulterada justament amb la finalitat d'agreujar el Descobridor i de fer-lo passar per un desgraciat qualsevol, sense escrúpols ni dignitat, capaç de totes les aberracions humanes hagudes i per haver.

Avui, però, amb la nova informació que tenim –que tot i no ser l'oficial, no deixa de ser informació–, podem encarar el problema de la personalitat d'En Colom molt altrament. Així, hom pot dir amb preclaredat absoluta que la família barcelonina dels Colom s'arruïnaren per defensar la causa de la Generalitat contra la tirania del rei Joan II, el pare d'En Ferran el Catòlic. En Francesc Colom, germà del futur Descobridor, fou canonge de Barcelona i de Girona i

Ardiaca del Vallès, però també el vint-i-novè president de la Generalitat, de 1464 a 1467. El seu avi, En Guillem-Ramon Colom, fou, juntament amb En Miquel Roure, el fundador de la Taula de Canvi de Barcelona, el 20 de gener de 1401. Aquesta nissaga Colom s'havia emparentat, al llarg d'aquest segle XV, amb les famílies Marimon, dels il·lustres almiralls Marimon; amb els Bertran, cosins dels Margarit de Girona, entre els quals familiars destaquen el bisbe i humanista Joan Margarit i En Pere Bertran Margarit, que anà com a capità general de l'armada de la segona expedició colombina al Nou Món. Els Colom de Barcelona foren una família clau en l'organització i manteniment de la revolta catalana contra el rei Joan i, des de llavors, estigueren en contacte íntim amb els nous monarques que la Generalitat anà escollint: Enric IV de Castella, Pere IV el Conestable de Portugal i Renat d'Anjou. El Descobridor mateix ens diu que va estar al servei d'aquest darrer rei perseguint unes naus que es trobaven davant del port de Barcelona, cosa que s'ajusta a la perfecció amb el paper que desenvoluparen els Colom al costat d'aquest monarca: tant En Joan Colom com En Lluís Colom foren, alhora, capitans d'En Pere IV i d'En Renat d'Anjou, i En Joan n'exercí de diputat i ambaixador. En aquest vessant, no deixa, tampoc, de ser admirable que mentre els Colom de Barcelona es relacionaven amb les corts de Catalunya, Portugal i França, els Colom descobridors també presentaren els seus projectes als reis de Portugal, França i, finalment, de Catalunya, els quals impulsaren de forma definitiva el viatge de descoberta.

Tenim, per tant, una visió molt diferent a la que la història oficial ens ha vingut venent d'un Descobridor mig analfabet, fill de teixidors humils, sense cap rang social, allunyat de la mar, de les ciències nàutiques i dels alts afers diplomàtics. Els Colom de Barcelona són polítics, militars, religiosos, humanistes, economistes, cosmògrafs, comerciants, navegants, nobles, cortesans. Exactament els mateixos oficis i títols que tenen tant els parents del Descobridor com ell mateix. La personalitat, aleshores, havia de ser molt diferent i la visió que hagué de projectar sobre les noves terres i els nous homes trobats a l'altra punta de món no podia ser la d'un esclavista barat, sobretot si tenim en ment que fou un escriptor prolífic, amb una capacitat d'observació extrema i una pregonesa psicològica inusuals. Jo em nego a creure que un defensor a ultrança de les llibertats de Catalunya –per les quals arriscà la vida i perdé quasi tots els béns– després es convertís en el pare de la manca de les llibertats dels indis.

Si agafem el primer document que s'escriví sobre aquella gesta, que no és altra que la Lletra que ell mateix envià, al 1493, a En Gabriel Sanxis i a En Lluís de Santàngel –ambdós funcionaris de la Corona d'Aragó–, i ens hi fixem bé, ens adonem tot seguit que el tracte que dispensà als indis és digne d'elogi. Hi diu: «A tot on jo hagi estat i pogut tenir parla, els he dat tot el que tenia, així draps com moltes altres coses, sense per això rebre cap cosa [a canvi], mes són així temerosos sense remei. Veritat és que, després que se n'asseguren i perden aquesta por, són tant sense engany i tan liberals del que tenen, que no ho creuria sinó qui ho veiés. Ells, de cosa que tinguin, demanant-los-la, mai diuen de no; conviden la persona amb això i mostren tant d'amor que darien els cors i volen que sigui cosa de valor, que [encara que] sigui de poc preu, llavors per qualsevol coseta de qualsevol manera que sigui que se'ls doni, per això siguin contents. Jo vaig defensar que no se'ls dessin coses tan civils com trossos d'escudelles trencades i trossos de vidre trencat i caps d'agulletes; encara que quan ells podien portar-ho els semblava tenir la millor joia del món». I afegeix que «fins els trossos dels arcs trencats de les pipes [o sigui, dels bidons] prenien i donaven el que tenien com bèsties. Així que em va semblar malament i ho vaig defensar. I dava jo gracioses mil coses bones que jo portava perquè prenguin amor». Per acabar reblant, des d'una perspectiva que sobta de tan moderna, per tal com no inclou cap menyspreu per unes creences religioses diferents, que «no coneixien cap secta ni idolatria, llevat que tots creuen que les forces i el bé és al cel».

Aquesta visió d'objectivitat antropològica i de respecte a les creences religioses dels indis, ve ampliada a l'obra d'En Ferran Colom, Vida de l'Almirall, on recull un fragment dels escrits del seu pare, que fan: «No he pogut trobar en ells idolatria o altra secta, encara que tots els seus reis, que són molts, tant a l'Espanyola com a les altres illes, i a terra ferma, tenen una casa per a cadascun, separada del poble, en la qual no hi ha més que algunes imatges de fusta, fetes de relleu, que anomenen cemís. En aquella casa no es treballa per a cap més efecte que per al servei dels cemís, amb certa cerimònia i oració que hi fan, com nosaltres a les esglésies. En aquesta casa tenen una taula ben llavorada, de forma rodona, com un tallador, on hi ha algunes pólvores que posen al cap de dits cemís, amb certa cerimònia; després, amb una canya de dos branquillons que es posen al nas, aspiren totes aquestes pólvores. Les paraules que diuen no les sap ningú dels nostres. Amb aquestes pólvores es posen fora de si, delirant com borratxos. Posen un nom a dita estàtua; jo crec que seria el del pare, de l'avi o d'ambdós, perquè en tenen més d'una, i uns altres més de deu, en memòria, com he dit, d'algun dels seus avantpassats. He notat que en lloen una més que una altra, i he vist tenir més devoció i fer més reverència a unes que a unes altres, com nosaltres a les processons, quan és menester».

En cap moment no els defineix com a salvatges, ni bàrbars, ni bèsties. Ans els lloa i els descriu amb la curiositat pròpia de l'home modern. No els anatematitza, ni els iguala als heretges ni als idòlatres, com uns anys després es farà per tal d'esclavitzar-los. Ben altrament: demanarà al Pare Ramon Ponç que escrigui sobre llur religió, llengua, costums i creences amb el propòsit de conèixer-los millor. És així com, durant la segona estada colombina al Nou Món, va néixer la Relació sobre les Antiguitats dels Indis. No sense raó En Robert Streit ha considerat En Ponç «el primer etnògraf

d'Amèrica», i En José Juan Arrom creu que el seu llibre «constitueix la pedra angular dels estudis etnològics» americans. Cosa molt diferent als llibres, que ja llavors, tant a la Península com arreu d'Europa, la Inquisició preparava contra tots els dissidents i dels quals avui tots en som hereus.

Així mateix, si agafem el Diari de Bord d'En Colom i el resseguim escrupolosament, veurem com aquesta filosofia de respecte reverencial als indis es manté constant i inalterable. El Pare Cases, o Casaus, en glossar el que el Descobridor anotà el dia 29 d'octubre de 1492, en arribar a un poblat on els indis havien fugit per por, deixant les cases buides, afirma que «no consentí que ningú prengués cap cosa de totes aquelles, perquè ell tenia la regla i el comandament general, [i havia establert] que arreu on arribessin no prenguessin res ni rescatessin cap cosa contra la voluntat dels indis». Més endavant, en un dia indefinit entre el 6 i el 10 de novembre, En Colom escriu que els indis «són gent molt sense mal, ni [són] de guerra; tots nus, homes i dones, com la seva mare els parí». I el 21 de desembre, En Casaus el torna a extractar: «Diu que [els indis] tenien cossos molt bells i l'Almirall ordenava per tot arreu que ningú no els donés pena ni els prengués cap cosa contra llur voluntat, ans els paguessin tot el que els donaven». Finalment, «diu l'Almirall que no pot creure que hom hagi vist gent amb tan bons cors i francs a donar, perquè tots es desfeien per donar als cristians tot el que tenien». Fins i tot, amb els exploradors que baixen a terra, En Colom «envià el seu escrivà com a principal, a fi que no consentís que hom fes als indis cosa indeguda». Al 25 de desembre ho ratificava de nou: «Certifico a Vostres Alteses que no crec que hi hagi al món millor gent ni millor terra; ells estimen el proïsme com a ells mateixos, i tenen una parla, la més dolça del món i mansa, i sempre amb somriure [...]; tenen costums molt bons, i el rei molt meravellós estat, d'una certa manera tan continent, que és plaer de veure-ho tot i la memòria que tenen, i tot ho volen veure i pregunten què és i per a què». El primer de gener, torna a insistir en aquest respecte incondicional. Diu En Casaus que l'Almirall «els ordenà i pregà encaridament que no fessin cap greuge ni força a cap indi ni índia, ni li prenguessin res contra la seva voluntat; majorment, es guardessin i refusessin de fer injúria o violència a les dones, per on causessin matèria d'escàndol i mal exemple per als indis i infàmia dels cristians».

Tot i els reiteradíssims precs i les ordres donades en aquest sentit, l'Alfons Ianyes «prengué quatre indis homes i dues mosses per força». La resposta d'En Colom no es féu esperar, car «arribat que fou allà l'Almirall els manà donar de vestir i posar-los en terra perquè se n'anessin a casa seva». En Casaus suposa que d'aquest fet «hi hauria moltes paraules i desvergonyiments contra l'Almirall», perquè aquest diu que «sofreix l'Alfons Ianyes i els altres, puix havia trobat el que cercava i que fins que no portés les noves als reis sofria els fets de les males persones i de poca virtut, les quals, contra qui els havia donat honra, presumeixen de fer llur voluntat amb poc acatament». I afegeix: «Diu l'Almirall als reis sobre els indis que aquí manà restituir, que fer-ho era servei de Ses Alteses, perquè eren homes i dones, i tots seus els d'aquesta illa i els de les altres, en especial els d'aquesta, per tenir ja l'assentament que deixava fet a la vila de la Nativitat, i, per tant, era raó d'honorar i tractar bé aquells pobles».

Resta clar, doncs, que per En Colom, l'adquisició de noves terres i la seva incorporació com a nous dominis dels seus reis, suposava atorgar als indis la categoria de súbdits i no pas la d'esclaus. La insistència amb què demanà als reis que es respectessin els indis, es veié regularitzada al primer capítol de les Instruccions que aquests donaren a En Colom a Barcelona quan l'intitularen llur Almirall, Virrei i Governador General a llurs possessions ultramarines. El text fa: «Després que en bona hora sigui arribada allà l'armada, procuri i faci el dit Almirall, que tots els que hi van i els altres que hi anessin en endavant, tractin molt bé i amorosament els dits indis, sense que els facin cap enuig, procurant que tinguin els uns amb els altres molta conversa i familiaritat, fent-los les millors obres que es puguin, i, així mateix, el dit Almirall els doni alguns presents graciosament de les coses de la mercaderia de Ses Alteses, que du per al rescat i els honori molt; i si fóra el cas que alguna o algunes persones tractessin malament els dits indis, de qualsevol manera que sigui, el dit Almirall, com a Virrei i Governador de Ses Alteses, el castigui molt, per virtut dels poders de Ses Alteses, que porta amb aquest fi».

I serà, per tant, en el compliment d'aquestes instruccions, en la salvaguarda de la seguretat i llibertat dels indis, i sobretot en adonar-se que els nous pobladors, més que respectar els nadius americans, els feien servir d'esclaus, amb maltractes que els portaven fins a la mort o al suïcidi, En Colom i els seus germans intervindran sense concessions. En Juan Ginés de Sepúlveda, a la seva Història del Nou Món, ens confirma que «no és, doncs, sorprenent que, enmig de tan gran llibertinatge i depravació d'aquests homes que calia reprimir d'alguna manera, els germans Colom haguessin pres contra alguns d'ells decisions que evidentment no serien tolerades pels qui confonien la impunitat dels seus delictes amb la llibertat». I, encara hi afegia que En Lluís [Bartomeu] Colom, «per part seva, mantenia que calia refrenar amb la por als càstigs homes sense llei i avesats als crims, car s'aprofitarien de la debilitat i la indulgència dels governadors per cometre injustícies i malvestats» contra els indígenes. Per això, acaba reblant En Sepúlveda, «comsevulla que En Bartomeu Colom es comportés en llur repressió amb excessiva severitat, es va guanyar l'odi de molts d'ells». Aquests, van enviar les seves queixes als reis; els quals van destituir els Colom de tots els seus càrrecs, títols i preeminències i, encadenats amb grillons i cadenes, els van fer tornar a la Península. Mentre el Descobridor tornava pres, va escriure a Na Joana de Torres: «Dic que la força del mal dir de desconcertats m'ha fet més mal que els meus serveis, profit. Mal exemple és per al present i per al futur. Faig jurament que quantitat d'homes han anat a

les Índies que no mereixien la benedicció de Déu ni del món i ara hi tornen». I acusava els seus detractors d'haver-lo tractat pitjor que un corsari a un mercader i «guerrejat fins ara com un moro». Amb la qual cosa es posa de manifest que els Colom, a les Índies, foren combatuts i destituïts per haver defensat els nadius a ultrança, emprant la legalitat vigent, d'acord amb la seva sensibilitat humanista, de forma idèntica que a Catalunya arriscaren els seus béns patrimonials i les seves persones i sofriren un llarg exili per defensar de la tirania d'En Joan II les llibertats dels país i les seves constitucions polítiques.

Jordi Bilbeny

Gener del 2008